

მკა კაჭარავა

ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია
(XVII საუკუნე)

ნაწილი I

ნაშრომის მიზანია, სადღეისოდ არსებული დოკუმენტური და ნარატიული წყაროების გათვალისწინებით XVII საუკუნეში მოღვაწე ალავერდელ მთავარეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენა. ჩვენს მიერ შესწავლილი და დადგენილია ალავერდელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგია XV-XVI საუკუნეების მანძილზე*. წინამდებარე ნაშრომი გაგრძელებაა ამ კვლევისა. მოცულობიდან გამომდინარე მიზანშეწონილად ჩაეთვალებოდა ნაშრომის ორ ნაწილად გამოქვეყნება. I ნაწილი ითვალისწინებს ალავერდელთა ქრონოლოგიურ რიგს XVII საუკუნის I ნახევარში.

ამბა ალავერდელი ფილიპე (მიჩაბაძე)
1590-1602/1604-1611

XVI საუკუნის დამლევისათვის და XVII საუკუნის დასაწყისისათვის ალავერდის კათედრის მღვდელმთავარია ამბა ალავერდელი ფილიპე *(მიჩაბაძე)*. ფილიპეს, კახეთის სამეფოში 1589-1590 წლებში მეოფი რუსი ელჩები არქიმანდრიტად და კახთა მეფის მოძღვრად მოიხსენიებენ**. მათივე ცნობით, ფილიპე არქიმანდრიტი ალექსანდრე II (1574-

* ალავერდელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი XV-XVI საუკუნეებში, ანალები, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ჟურნალი, №1, 2005, გვ. 27-33.

** «... *пришли в полату Александров царев духовникъ архимарит Филиппъ да Уман да старецъ Кирило*»; «*Да поклонилис перед послы перед Князем Семеном да перед дяком Торхом духовникъ Александров царев архимарит Филиппъ с товарищи в землю.*» (25.39,161).

1605) კახთა მეფესა და რუს ელჩებს შორის შუამავლის როლს ასრულებს (25. 161, 163, 164, 166, 173).

ფილიპე, ალავერდელი მთავარეპისკოპოსის რანგში, მხოლოდ 1590-1600 (20.224 – 1449-1609) და 1599-1603 (21.212 – Ad-1892) წლებით დათარიღებულ ორ საბუთში გვხვდება. ერთია კახთა მეფე ალექსანდრე II-ის ალავერდისათვის გაცემული საბუთი და მეორე ზაქარია ბოდბელისა და ფილიპე ალავერდელის დომენტი კათალიკოსისათვის მიცემული ერთგულების პირობის წიგნი. მოგვიანებით ფილიპეს ხვდებით არჩილიანში (2. 42).

კახთა მეფე ალექსანდრე II-მ XVI საუკუნის დამლევითათვის განაახლა ალავერდის ტაძარი (1449-1609) და ალავერდელ მთავარეპისკოპოსად ფილიპე (მიჩაბაძე) დაადგინა*. ამ საბუთს 1707 წლისათვის ანახლებს დავით II იმამყულიხანი, სადაც ფილიპე ალავერდელი იხსენიება როგორც „მღუდელთმთავარი წმიდა და სანატრელი“ (20. 224-1449-2599; 1449-437).

1601 წელს ალექსანდრე მეფის ავადმყოფობით ისარგებლა მისმა შვილმა დავითმა და ტახტს დაეუფლა. ალექსანდრე II გამოჯანმრთელდა, თუმცა ტახტი დათმო: სამეფო დროშა, გვირგვინი, სარტყელი და ხმალი დავითს გადასცა, ხოლო თვით ალავერდის მონასტერში შემონახუნდა (6.89). კახეთის სამეფოში მშვიდობა მაინც არ დამყარდა. დავითი სასტიკად უსწორდება მამისა და ძმის – გიორგი ბატონიშვილის მომხრეებს. შექმნილ ვითარებაში, დავითს არც ალექსანდრე II-ის ერთგული და გაკლენიანი ალავერდელი მღვდელმთავარი უნდა დაენდო. მას უნდა გადაეყენებინა ალექსანდრე II-ის მომხრე ფილიპე ალავერდელი და მის ნაცვლად სამეფოს უმთავრეს კათედრაზე მისთვის სანდო და მისაღები კანდიდატურა დაედგინა (*იხ. ამბა ალავერდელი ჩოლოყაშვილი*). მოგვიანებით, თეიმურ-

---

* „...აღვაშენე მეორედ ჟამთა ვითარებისაგან დაძულებული თავი ეკლესია და საჭეთმპყრობელ ვქმენ მღვდელმთავართმთავარი კაცი ზეცისა და ანგელოზ ქუეყანისა წ<თა მღვდელთ მოძღვართა თანა მიჩაბაძე მწყემსი კეთილი ამბა ალავერდელი მთავარეპისკოპოზი წმიდა მეუფე ჩუენი ფილიპე...“

რაზ I-ის გამეფების დროისათვის, ალავერდელად კვლავ ფილიპე (მიჩაბაძე) ჩანს. მას ალავერდის კათედრა ხელმეორედ ჯერ კიდევ ალექსანდრე მეფის სიცოცხლეში, 1604 წლისათვის, უნდა დაეკავებინა.

ამ დროისათვის ირან-ოსმალეთის ზავის დარღვევის ინიციატორი, შაჰ აბას I (1587-1629) საომარ ოპერაციებში წარმატებებს აღწევს. შაჰმა ქართლისა და კახეთის მეფეები ომის დასაწყისშივე იხმო. ალექსანდრე II იძულებული იყო საგანგებო ლაშქრითა და მისართმეველით ხლებოდა. აბას I-მა ქართლ-კახეთის მეფეები პატივით მიიღო. ალექსანდრეს თანმხლებთა შორის იყო ალავერდელი მღვდელმთავარიც, სავარაუდოდ ფილიპე. 1604 წლის გაზაფხულზე, ერეენის ალების შემდეგ, შაჰმა ალექსანდრე თან იახლა ირანში და მხოლოდ 1605 წლის იანვარში გამოსისტუმრა საქართველოში (6. 128). პორტუგალიელი წმ. მამის ბელშიორ დუშ ანჟუშის რომში გაგზავნილ წერილებში მოიპოვება ცნობა, რომ 1605 წლის მარტში ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი, თავრიზში, ალექსანდრე კახთა მეფის ამალაშია. პორტუგალიელ მისიონერს პირადად ჰქონია ურთიერთობა თავრიზში მყოფ ქართველებთან (26. 23-24). 1604 წლის აპრილიდან 1605 წლის იანვრის ჩათვლით კახთა მეფე ალექსანდრე II შაჰთანაა და მასთან ერთად იმყოფება ალავერდელი მღვდელმთავარიც*.

1605 წლის 12 მარტს გამაჰმადიანებულმა კონსტანტინე მირზამ შაჰ აბას I-ის დავალებით დახოცა მამა – ალექსანდრე II და ძმა – გიორგი უფლისწული. ქეთევან დედოფალმა, ალექსანდრე II-ის ვაჟის – დავითის ქვრივმა, ისინი ალავერდს, მეფეთა საძვალეში დაკრძალა** (27. 583). ამ დროისათვის იქ მყოფი რუსი ელჩების ცნობით, ალექ-

---

* *«И ныне, государь, приходят безпрестани Кумыцкие люди на Грузинскую землю воиною. А стат некому, что ни было воинских людей, те все у шаха с царем Александром. А царя, государь, Александра и Оловердинского митрополита и иных лутчих грузинских людей шах не отпустит, держит их у себя неволею.»* (4.465)

** *ქეთევანმა „ ... მოიღო ალექსანდრე ძით გიორგით და დაფლა ალავერდს.“* (27.583)

სანდრეს და გიორგის მოკვლისას დაიჭრა ალავერდელი მთავარეპისკოპოსიც (25. 484-485)*.

1606 წლისათვის შაჰ აბას I-ის მიერ მეფედ დამტკიცებული, ალექსანდრე II-ის შვილიშვილი – თეიმურაზ დავითის ძე, ირანიდან კახეთს ბრუნდება. ახალგაზრდა მეფეს ეახლნენ კახი დიდებულები და ეპისკოპოსები, რომელთა შორის კახ ეპისკოპოსთა თავი, ალავერდელი მღვდელმთავარიც იყო. საინტერესოა ფილიპე ალავერდელისა და თეიმურაზის შეხვედრის არჩილისეული შეფასება. თეიმურაზისა და ფილიპე ალავერდელის შეხვედრას მნიშვნელოვანი დაძაბულობა ახლავს. არჩილის თანახმად, ხნოვანი მღვდელმთავარი თავისი მნიშვნელობის დემონსტრირებას ახდენს („... ალავერდელი დიდებით მობძანდა, ითქმის არ ენით...“) და თეიმურაზს სულიერ ვალდებულებასა და მორჩილებას შეახსენებს („ღვთის შიშსა და სიყვარულსა უეჭველად ვიცი მზა ხარ...“). თეიმურაზიც თავის მხრივ შესაფერი პატივით ხვდება მღვდელმთავარს, რის შემდეგაც ალავერდელი სხვა სასულიერო თუ საერო პირებსაც რთავს მასთან შეყრის ნებას. („მობძანდით, აწუთქვენ შეიყარენით“). კახ მღვდელმთავართა თავი მხოლოდ ამის შემდგომ აკურთხებს თეიმურაზს. თეიმურაზი არ იმჩნევს ალავერდელის ქედმაღალ დამოკიდებულებას და საგანგებოდ აღნიშნავს მასთან მშვიდ შეხვედრას („მშვიდად ამბორი უყავით, შეყრა არ გაეიმწარენით“) (2. 271, 272).

ამ კონკრეტულ ეპიზოდში ალავერდელის ვინაობა არ ჩანს, თუმცა არჩილიანშივე ცოტა მოგვიანებით, 1607 წლისათვის ალავერდელად ფილიპე იხსენიება**. არსებული არაკეთილგანწყობა შესაძლოა ფილიპეს ალექსანდრე მეფისადმი მომხრეობითა და ამის გამო თეიმურაზის მამასთან, დავითთან არსებული კონფლიქტით ყოფილიყო გამოწვეული. არჩილის თანახმად, ირანიდან დაბრუნებული თეიმურაზი „სულ ერთპირად კახთა ალავერდლით, ეფის-

* «... Оloverдинского митрополита ранили.» (4.484-485).

** „353. ჯვართამაღლებას ალავერდს ჩავიდით, იქ ავაშადლით, ფილიპე ალავერდელი ღხინით ვერავი მოვდალით, მან საჩუქრითა აავსის მუნ მყოფნი მდაბალ-შადალით“. გვ. 42

კოპოზ, საღთოთ კაცთ და დარბაზის ერის“ შეხვედრის შემდგომ მცხეთას მისულა, სადაც „კათალიკოზ, მთავარეფისკოპოზ და სულ ქართველთ“-ა შეხვედრას მისი მეფედ კურთხევა, წირვა, ღხინი და მრავლის გაცემა მოჰყოლია (2. 34). თეიმურაზის კურთხევასთან დაკავშირებით, ვახუშტი ბატონიშვილს არჩილისგან განსხვავებით მიაჩნია, რომ თეიმურაზი მეფედ იკურთხა ბოდბეში და არჩილი ცდება (27. 584).

თეიმურაზმა მალევე იქორწინა გურიის მთავრის ასულზე, ანნა გურიელზე. მათ ორი ვაჟი შეეძინათ. ანნა დედოფალი ძალიან მალე ავადმყოფობის გამო გარდაიცვალა. პარიზის ქრონიკა ანნა გურიელის გარდაცვალებას, თეიმურაზის შაჰ-აბასთან წასვლას, უკან დაბრუნებასა და ხორეშანზე დაქორწინებას 1609 წლით ათარიღებს. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, ანა გურიელი 1610 წელს გარდაიცვალა, რაც უფრო ზუსტი უნდა იყოს. ირანელი ისტორიკოსი ნასროლა ფალსაფი ნაშრომში „შაჰ-აბას პირველის ცხოვრება“*, ჯაღალ მუნეჯიმის ცნობაზე დაყრდნობით გადმოგვცემს, რომ 1609 წლის დამლევისათვის, თეიმურაზის ბრძანებით კახეთიდან შაჰთან ჩასულან მღვდელი ალავერდი და შერმაზან ჩოლოყაშვილი (შერმაზან გორჯი) დიდი ძღვენით (18. 28). აბას I მათ არ იღებდა. დიდი თხოვნითა და პირობით, რომ თეიმურაზ-ხანი ახლო მომავალში ეახლებოდა (*წინააღმდეგ შემთხვევაში, შაჰი თეიმურაზს კახეთზე გალაშქრებით ემუქრებოდა*), შაჰმა ძღვენი მიიღო.

შაჰი კახთა მეფეზე შემახასთან მიუსვლელობის გამო იყო განაწყენებული. მან ორჯერ იხმო თეიმურაზი, რომელიც ისქანდერ მუნშის ცნობით „ზოგიერთ ბოროტგამზრახველის რჩევით“ (*რომელთა შორისაც შესაძლოა ალავერდელიც მოიაზრება*), არ მიუვიდა და თავის ნაცვლად ქეთევან დედოფალი აახლა ათასკაციანი რაზმით. „მღვდელ-

---

* „ყოზილ ალაჟში, თეიმურაზ ხანის ბრძანების შესაბამისად, საქართველოდან (კახეთიდან) ჩამოვიდნენ მღვდელი ალავერდი და შერმაზან გორჯი ურიცხვი ფერიისდაწვიანი მხეველებითა და დოღამებით.“ (18.29)

ლი ალავერდი“ ფილიპე მიჩაბაძე უნდა იყოს, რომელიც შერმაზან ჩოლოყაშვილთან ერთად დიპლომატიური მისიითაა შაჰთან მივლინებული. ამ წყაროდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ მისიის დათარიღება – მთვარის ჰიჯრით 1018 წლის შაბანის თვის შუა რიცხვები, რაც 1609 წლის დამლევს შეესაბამება*.

შაჰის თეიმურაზის მიმართ ასეთი მტრული განწყობიდან გამომდინარე, ანნა გურიელი ამ დროისათვის ჯერ ცოცხალი უნდა იყოს, ის ამის შემდგომ უნდა გარდაცვლილიყო. დედოფლის გარდაცვალების შემდეგ შაჰის დამოკიდებულება მგლოვიარე თეიმურაზის მიმართ კარდინალურად „იცვლება“.

ანნა გურიელის გარდაცვალების შემდგომ, აბას I თეიმურაზის სანუგეშებლად კახეთში გზავნის კარმელიტი ბერს, ჯოვანი ტადეო დი სანტ ელიზეოს, რაც თავისთავად ცხადია 1610 წელზე უადრეს ვერ მოხდებოდა. პიეტრო დელა ვალე ამასთან დაკავშირებით გადმოგვცემს, რომ თეიმურაზს ჯოვანი ტადეო დი სანტ ელიზეო დიდი პატივით მიუღია, არა მხოლოდ როგორც შაჰის წარგზავნილი, არამედ როგორც ქრისტიანი კათოლიკე ბერი. თეიმურაზს კათოლიკე ბერისათვის ნება დაურთავს ეწირა ალავერდის ტაძარში (*«отслужить мессу в своей соборной церкви»*) მიტროპოლიტის ე. ი. ალავერდელის თანდასწრებით. კახთა მეფემ კათოლიკე ბერს უბოძა ადგილი კარმელიტების ორდენის მონასტრის დასაარსებლად. პიეტრო დელა ვალეს თანახმად, მეფესაც და იმდროინდელ ალავერდელ მღვდელმთავარსაც „ენით გამოუთქმელი“ სიმპათია გამოუხატავთ რომის ეკლესიის მიმართ. ალავერდელი მღვდელმთავრის კათოლიკე მისიონერისადმი კეთილგანწყობა, მითუფრო იმის გათვალისწინებით, რომ თეიმურაზს კარმელიტი ბერისათვის კახეთში ორდენის მისიის დაარსებაც შეუთავაზებია, გვაფიქრებინებს რომ ამ დროისათვის ალავერდის ეპარქიის სათავეში ჯერ კიდევ კახთა მეფის, ალექსანდრე II-ის

---

* დათარიღებასთან დაკავშირებით კონსულტაცია გაგვიწია ბ-ნმა დევი კაციტაძემ.

თანამედროვე, უკვე ხანდაზმული, კათოლიკეთა მიმართ ლოიალურად განწყობილი, ალავერდელი მღვდელმთავარი ფილიპე მინაბაძეა (1590-1610/11). 1610 წლისათვის თეიმურაზი მართლაც მიდის შაჰის მიწვევით. ვახუშტი ამ მიწვევის საბაბად ანა დედოფლის გარდაცვალებით დამწუხრებული თეიმურაზის შექცევას მიიჩნევს („მაშინ თეიმურაზს სარწმუნოდ სჩნდა შააბაზ და წარვიდა მის წინაშე შავით მოსილი“).

პიეტრო დელა ვალესათვის ცნობილია ორი ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი – ერთი მის რელაციიაში 1610-1611 წლების ამბებთან დაკავშირებით საგანგებოდ აღნიშნული, როგორც „იმ დროისათვის მცხოვრები“ ალავერდის ხნოვანი მიტროპოლიტი, რომელიც 1626 წლისათვის უკვე დიდი ხნის გარდაცვლილია; და მეორე, მის ოჯახთან დაახლოებული, ირანში ტყვედ წაყვანილი ქართველი წარჩინებული მანდილოსნების ძმა, ახალგაზრდა ალავერდელი ეპისკოპოსი, რომელსაც შესწევს უნარი ისპაჰანიდან ტყვეობას გაქცევით დაადწიოს თავი.

დელა ვალეს ცნობით, ამ უკანასკნელის ერთერთი და ყოფილა მეუღლე წინა ალავერდელი მთავარეპისკოპოსის დისწულისა (*იხ. უცნობი ამბა ალავერდელი (იოვანე ავალიშვილი)*).

შაჰ აბას I ფილიპე ალავერდელისადმი მეტად არაკეთილგანწყობილია. ის კარგად იცნობს ამ „შეისხა და წინამძღვარს ქრისტიანებისა“*, რომელიც მის მიერ დაღუპულ ალექსანდრე II კახთა მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის ერთგულთა შორისაა საგულგებელი. აბას I-ის ალავერდელი მღვდელმთავრისადმი დამოკიდებულება კარგად ჩანს ნასროლა ფალსაფის ნაშრომში არსებულ ცნობაში (18. 44), სადაც აღნიშნულია, რომ მთვარის ჰიჯრით 1019 წელს (1610/11 წ.) ყიზილბაშთაგან ქურთისტანის ერთერთი სიმაგრის დაპყრობისას, მოკლული ციხის პატრონის ნიეთებს შორის აღმოჩნდა შესანიშნავი მარჯნის კრიალოსანი. „შაჰმა იგი ალავერდის ეკლესიის მღვდელმთავარს გაუგზავნა საქართველოში და ამასთან დაკავშირებით შემდეგი

---

* ასე მოიხსენიებს ალავერდელ მღვდელმთავარს ისქანდერ მუნში.

ბეთი წარმოთქვა „ხარეჯიანთა [სექტის] კრიალოსანი, რომელიც ჰეიდარის (ალის) მოსახსენიებლად არ არის გაკეთებული, ჯოჯოხეთის ძაღლებს შებაბი კისერზე საყელურად“^{*}.

აბას I-ს ეს „სახუქარი“ ალავერდელისა და შერმაზან ჩოლოყაშვილის მასთან ხლების შემდგომ, 1610 წლისათვის უნდა გამოეგზავნა. სიძულვილი, რაც შაჰმა ალავერდელის მიმართ გამოხატა, გვაფიქრებინებს, რომ ეს ალავერდელი მღვდელმთავარი მისთვის კარგად ნაცნობი და ყოველად მიუღებელი პირია, ისევე როგორც ანტისპარსული ორიენტაციის შერმაზან ჩოლოყაშვილი (გორჯი). ამასთანავე შაჰის ფილიპე ალავერდელისადმი გამოჩენილი ყურადღება მის დიდ მნიშვნელობასა და გავლენიანობას მოწმობს. 1610-11 წლებისათვის ალავერდის ეპარქიის სათავეში ჯერ კიდევ ფილიპე მიხაბაძის მღვდელმთავრობაა სავარაუდო. ფილიპე მიხაბაძე 1611 წლისათვის უნდა გარდაცვლილიყო.

ამბა ალავერდელი ჩოლოყაშვილი 1602–1604

ამბა ალავერდელი ჩოლოყაშვილის სახელი ჩვენთვის უცნობია. ის იხსენიება მხოლოდ ვახუშტი ბაგრატიონთან, როგორც ძმა, ოთარ ჩოლოყაშვილისა. ამდენად ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ მისი გვარი, ჩოლოყაშვილი, რაც მის წარჩინებულობას მოწმობს და ასევე მისი ძმა, ოთარ ჩოლოყაშვილი, რომელიც კახეთის სამეფო კართან დაახლოებული პირია და ალექსანდრე კახთა მეფის მრჩეველიც სახელმწიფო საკითხებში (27 577, 718). ვახუშტი ბატონიშვილთან ამბა ალავერდელი ჩოლოყაშვილის შესახებ დაცული ცნობა ერთ დელიკატურ ეპიზოდს უკავშირდება.

ჩოლოყაშვილის ალავერდელობა მეტად ხანმოკლე იყო. ვახუშტის ცნობით, ამბა ალავერდელი ჩოლოყაშვილის თავგადასავალი დაახლოებით ალექსანდრეს ძის, დავითის მეფობის დროისათვისაა სავარაუდო. დავით მეფე 1602 წლის ოქტომბერში გარდაიცვალა. ტახტს კვლავ ალ-

---

^{*} ფალსაფის მითითებული აქვს „ალამ-არაჟე აბასი“, თეირანის გამოცემა, გვ. 617

ექსანდრე II დაეუფლა. ალექსანდრეს ალავერდელი ჩოლოყაშვილი მაშინათვე არ შეუცვლია. ვახუშტის თანახმად (27. 579), 1602 წლისათვის იერუსალიმის პატრიარქს კახთა მეფისათვის „საჯსრად ვალთა თუსთათუს ვეცხლნი“ მოეთხოვა. ალექსანდრეს თანხის შეგროვება და იერუსალიმში წადება ალავერდელი ეპისკოპოსისათვის, ოთარ ჩოლაყაშვილის ძმისათვის დაუვალებია. ალავერდელმა შეაგროვა ხუთიათასი დრაჰკანი და იერუსალიმს გაემგზავრა*. ამ დროისათვის კახეთის ტახტზე კვლავ ალექსანდრეა, ხოლო ალავერდელად ჩოლოყაშვილი. ეს უნდა იყოს 1602-1603 წლების მიჯნა.

ალავერდში კახთა მეფის ალექსანდრე II-ის დროს უნდა დაარსებულყოფიყო დედათა მონასტერი. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, ალექსანდრე მეფის და ალავერდში იყო შემონახვნიებული. ვახუშტითვე, ალავერდელსა და მონაზონ ბატონიშვილს ფარული სასიყვარულო ურთიერთობა ჰქონდათ**.

ამ ურთიერთობის გამჟღავნების შემდეგ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს, დომენტი II-ს (დაახლ. 1595-1610 წწ.) ალავერდელი შეუჩვენებია***. ვახუშტის თანახ-

---

* „ამ ჟამებთა მოეგზავნა იერუსალიმის პატრიარქსა და მოეთხოვა საჯსრად ვალთა თუსთათუს ვეცხლნი. ესე აუწყა ალექსანდრემ კახთა და მათ აღუთქუეს და დაადგინეს ალავერდელი ძმა ჩოლაყაშვილისა, რათა შეკრიბოს და წარიღოს იერუსალიმს. ხოლო მან შეკრიბა ხუთიათასი დრაჰკანი და წარვიდა.“(27.579)

** „არამედ იყო დაჲ ალექსანდრესი, რომელსა აღერჩია ენკრატილობა და სცხორებდა ალავერდს. გარნა ამას ფარულად თანაეყოფოდა ალავერდელი. ხოლო ქალმან მან სცნა წარსვლა ალავერდელისა და მიდგომით ყოფა მისი, აღუქნდა და მსწრაფლ მოსწია კაცი თუსი და აუწყა ალავერდელსა. არამედ ალავერდელი მიწურვილი იყო მისვლად, და სცნა რა ესე უკმოიქცა, წარიპარა ქალი იგი და წარვიდა იმერეთს. ხოლო ოქრო იგი წარმოუვლინეს ალექსანდრესვე...“ (27.579)

*** „კრულ-ჰყო პატრიარქმან ალავერდელი. შემდგომად მიიყვანა ალექსანდრემ ბერი იგი, ვინაჲთგან განკრეჭილ იყო და ექორწინა ქალი იგი, მისცნა მცირედნი მამულნი და იყოფოდა მას შინა.“ (27.579)

მად, საბოლოოდ აღექსანდრე კახთა მეფეს შეუწყალებია იმერეთს გაქცეული და დაქორწინებული ალავერდელი და და, კახეთში დაუბრუნებია და „მცირედნი მამულნი“ უბოძებია (27. 579).

ალექსანდრე კახთა მეფის დების შესახებ ჩვენთვის ცნობილია, რომ ქეთევანი ვახუშტი გოგიბაშვილის, ნესტან-დარეჯან სიმონ I-ის, ხოლო ელენე ერეკლე მუხრან ბატონიშვილის მეუღლეები არიან. ვახუშტისთან ხსენებული კახთა მეფის და უნდა იყოს ალექსანდრეს დებს შორის უმცროსი – თეკლა ბატონიშვილი. თეკლა მონაზონმა 1603 წელს შესწირა შუამთის მონასტერს გრემს მცხოვრები ერთი კომლი ყმა (21.308-309), ამ დროისათვის ის ჯერ კიდევ მონაზონია, ხოლო ჩოლოყაშვილი – ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი. მისი და ალავერდელის ქორწინება უნდა შემდგარიყო 1603-1604 წლებს შორის, ალექსანდრე II-ის შაჰთან გამგზავრებამდე.

უცნობი ამა ალავერდელი
(იოვანე ავალიშვილი ?)
დაახლ. 1612-1627*

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული მოსაზრებით, 1612 წლისათვის ალავერდელი მღვდელმთავარია იოვანე ავალიშვილი. ამ მოსაზრების საფუძვლად მიჩნეულია თემურაზ I-ის ანნა გურიელის სააღაპედ ალავერდისადმი გაცემული სიგელი. ამ სიგელში იოვანე ავალიშვილი იხსენიება სიგელის დამწერ მთავარეპისკოპოსად, რაც ს. კაკაბაძის აზრით, იოვანეს ალავერდელობას უნდა მოწმობდეს. ს. კაკაბაძის მოსაზრებას იზიარებენ გ. ჩაჩანიძე და გ. ჯანდიერი (13. 154; 30. 153; 32. 334).

არსებული მოსაზრების სასარგებლოდ, დამატებით არგუმენტაციის მოძიების მიზნით, თვალი მივადევნეთ XVII საუკუნის 30-იან წლებამდე ალავერდის ეპარქიის ის-

---

* იხ. ე. კაჭარავა, „იოვანე ავალიშვილის იდენტიფიკაციის საკითხისათვის“, კრ. „რელიგიის ისტორიის საკითხები“, I, (ამჟამად იბეჭდება).

ტორიასა და ამ პერიოდში მოღვაწე უცნობი ალავერდელის (დაახლ. 1611-1627) შესახებ არსებულ ცნობებს.

1610-11 წლებისათვის ალავერდის კათედრაზე კახთა მეფის ალექსანდრე II-ის (1574-1605) დროისათვის აღსაყდრებული ფილიპე მიხაბაძეა (1590-1602/1604-1611), რომელიც 1611 წლისათვის უნდა გარდაცვლილიყო. იოვანე ავალიშვილი ქვათახევის მონასტრის წინამძღვარია 1609-1611 წლებში, 1611 წლიდან ქვათახევს უკვე სხვა წინამძღვარი ეავს (7. 20). ეს ცვლილება დროში თანადროულია ცვლილებისა ალავერდის კათედრაზე, რაც იოვანეს ალავერდელობის სასარგებლოდ მეტყველებს.

თეიმურაზ I 1612 წლის სიგელით ალავერდის ტაძრისათვის უხვ შეწირულებას გასცემს. ანნა გურიელის სააღაპედ გაცემული სიგელი უნდა უკავშირდებოდეს მეფის ხელმეორე ქორწინებას. ქართლ-კახეთის მეფეთა ახლო ნათესაობა მათ შეუღლებას დიდ წინააღმდეგობას უქმნიდა, რასაც პარიზის ქრონიკისა და ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობებიც მოწმობს (31. 65; 14. 20). ორივე წყარო საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „პატრიარქმან და ეფისკოპოსთ კრება და რჩევა ქნეს“ და საქრისტიანოს გასაძლიერებლად ეკლესიამ თეიმურაზს ქორწინების ნება დართო. ამ დროისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქია იოვანე IX. ამ საგანგებო კრების მონაწილე იქნებოდა იოვანე ავალიშვილიც, სამცხის გაოსმალების თვითმხილველი, რომლისთვისაც, ქართლ-კახეთის სამეფოებისა და ქართული საქრისტიანოს ერთობის მნიშვნელობა ცხადზე უცხადესია. შესაძლოა ამანაც განაპირობა, რომ თეიმურაზის სიგელი მთავარეპისკოპოს იოვანე ავალიშვილის მიერაა დაწერილი (*თუმცა ეს სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე სასულიერო პირი შესაძლოა ყოფილიყო, როგორც ალავერდის, ასევე ქართლის მთავარეპისკოპოსი*).

ისქანდერ მუნშის გადმოცემით, აბას I-მა კახეთის დაჭერისთანავე დაიკავა ალავერდის ეკლესია – „ქრისტიანთა უდიდესი სამლოცველო და ტაძარი“, გალავანი შემოავლო

და ყიზილბაშ მეთოფეთა რაზმი ჩააყენა*. შაჰის მიერ საქართველოდან წაყვანილ ტყვეთა შორის აღმოჩნდა იმდროინდელი ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი (*საგარაუდოდ იოვანე ავალიშვილი*) და მისი ოჯახის წევრები.

ტყვედ ჩავარდნილი ალავერდელის ოჯახის შესახებ მეტად ინფორმატიულია 1617 წლისათვის ირანში მყოფ პიეტრო დელა ვალეს ცნობები. სამწუხაროდ დელა ვალეს ინფორმაციაში მდგდელმთავრისა და მისი ოჯახის წევრების გვარი არსად ფიგურირებს. თვით ალავერდელს, ამ დროისათვის, ტყვეობისათვის თავი დაღწეული აქვს. ისპაჰანს დარჩენილი ალავერდელის დები, მისი გაქცევის გამო, თავს უსაფრთხოდ ვერ გრძნობენ. ალავერდელის დები ქრისტიანობას ინარჩუნებენ და საქართველოს მოწყვეტილნი თავიანთი ქვეყნის სასიკეთოდ იღწვიან. მატერიალური ხელმოკლეობის მიუხედავად, მათ დიდი ავტორიტეტი და გავლენა აქვთ ირანში მყოფ ქართველთა შორის, რასაც პიროვნული ღირსების გარდა, მათი სოციალური სტატუსი განაპირობებს (9. 59).

პიეტრო დელა ვალეს თანახმად მათი ოჯახი საიმედოდ დასაყრდენია ირანში ჩასულ თუ გავლით მყოფ მისიონერთა თუ სხვა ევროპელთათვის. რომელი არისტოკრატის ოჯახსა და ალავერდელის დებს (ნესტან-დარეჯანი, თინათინი და მარიაში) განსაკუთრებული ურთიერთობა აქვთ** (9. 22, 617; 22. 374, 633) ამ ურთიერთობის ხასიათს

---

* ალავერდის მდგომარეობამ ასევე ასახვა ჰპოვა თეიმურაზ მეფის 1618 წლისათვის მოსკოვს გაგზავნილ სიგელსა და ბერი ეგნატაშვილის ცნობაში. «В нашей же земле монастырь великого чудотворца Георгия, а в нем была митрополия и тот монастырь разорен до основанья в церкви был поставлен шахов шатер, и в том шатре шах сам стоял с месяц, и наругаясь нашей истинной православной хрестьянской вере блуд всякой творил, чтоб осквернить божию церковь. И престол господень, где скрывается тело господа нашего Иисуса Христа, выкинул ис церкви воин» (17.50); (28.393). დაწვრ. იხ. ე. კაჭარავა, „იოვანე ავალიშვილის იდენტიფიკაციის საკითხისათვის“.

** პიეტრო ნათლიაა ერთ-ერთი დის ვაჟიშვილებსა. პიეტრო ურბან VIII-ისათვის წარდგენილ ვრცელ მოხსენებაში საგანგებოდ აღნიშნავს ქართველებთან სულიერ ნათესაობასა და მეგობრობას.

საერთო ინტერესების გარდა, კულტურულ-ინტელექტუალური სიახლოვეც უნდა აპირობებდეს.

პიეტროს რელაციაში საქართველოს შესახებ, აღნიშნულია, რომ ქეთევან დედოფლის წმინდა ნაწილები ინახება არა ავგუსტინელ ბერებთან (როგორც ეს მანამდე იყო ცნობილი), არამედ ალავერდელი მიტროპოლიტის ნათესავებთან. (22. 374, 633) პიეტრო დელა ვალეს ინფორმაცია, უცნობი ალავერდელისა და მისი ოჯახის, განსაკუთრებული წარჩინებულობისა და გავლენიანობის თაობაზე იოვანე ავალიშვილის ალავერდელობის სასარგებლოდ მეტყველებს.

ლუდოვიკო გრანჯერიოს ცნობით, 1615 წლისათვის ალავერდელი ეპისკოპოსი თეიმურაზ მეფესთან ერთად სამეგრელოში იმყოფება. ლუდოვიკო გრანჯერიო წერს, რომ სამეგრელოში ჩასვლისთანავე ვერ შეხვდა დადიანს მისი მოუცლელობის გამო. ლუდოვიკო მთავრის მოუცლელობის ერთერთ მიზეზად „თებრიზ ხანის მოსვლას“ (Thebris-Khan) ასახელებს. მოგვიანებით ლუდოვიკო გრანჯერიო თარჯიმნის საშუალებით ეკლესიაში თეიმურაზსაც გაეცნო „მისი ქვეყნის მიტროპოლიტთან ერთად“ (11. 545-549). თეიმურაზ მეფის „ქვეყნის მიტროპოლიტი“ ალავერდელია. 1614-1626 წლებში ალავერდის კათედრის, როგორც სასულიერო ცენტრის გაუქმების გამო, 1615 წლისათვის აბას I-ის ტყვეობიდან თავდაღწეული ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი, დასავლეთ საქართველოში თეიმურაზ I-ის ამაღლაში უნდა ვიგულისხმოდ.

რაც შეეხება საკუთრივ იოვანე ავალიშვილს, შესანიშნავ კალიგრაფსა და მწიგნობარს, საფარისა და ქვათახევის მონასტრების წინამძღვარს, ქართლის მთავარეპისკოპოსს (*შესაძლოა ალავერდელ მღვდელმთავარს*), 1614-1630 წწ-ში მის შესახებ პირდაპირ ცნობას ვერ მივაკვლიეთ. ჩვენთვის ასევე უცნობია ამ პერიოდში ქართლის მთავარეპისკოპოსის ვინაობა, რაც დიდად დაგვეხმარებოდა საკითხის გადაწყვეტაში. თეიმურაზ I-ის ავალიშვილები სადმი გაცემული წყალობის სიგელებიდან, ჩვენთვის ცნობილია, რომ იოვანეს ძმა, ზაქარია, ოჯახით, ხიზნობაში მყოფ თეიმურაზს ახლავს და მის ერთგულთა შორის მოი-

აზრება; ზაქარიას შვილი, არსენი, იოვანეს აღზრდილია, რაც თავის მხრივ გვაფიქრებინებს, რომ იოვანეც ძმის ოჯახთან ერთად დასავლეთ საქართველოში უნდა იმყოფებოდეს. სავარაუდოდ, იოვანე ავალიშვილისა და ალავერდელის ადგილსამყოფელი ერთია, რაც ზრდის მათი გაიგივების შესაძლებლობას.

1625 წლის 1 ივლისს მარაბდის ბრძოლის წინ გამართულ სამხედრო თათბირს ესწრებოდნენ ალავერდელი, ხარჭაშნელი, რუსთველი და მროველი ეპისკოპოსები. არჩილის თანახმად, მარაბდის ბრძოლის დროს „ძლივ მორჩა ალავერდელი, გარდაგდეს ხარჭაშნელია“ (2. 75). ჩანს ალავერდელი ბრძოლის უშუალო მონაწილეა. მისი ვინაობის დაზუსტება ჯერჯერობით ვერ შეუძლია.

1612 წლით დათარიღებული ანნა დედოფლის სააღაპედ ალავერდისათვის გაცემული სიგელის გარდა, იოვანეს ალავერდელობის სასარგებლოდ მეტყველებს ცვლილების თანადროულობა ალავერდის კათედრასა და ქვათახევის მონასტერში, ასევე დელა ვალეს ცნობა უცნობი ალავერდელისა და მისი ოჯახის განსაკუთრებულ წარჩინებულობასა და გავლენიანობაზე, ამასთანავე იოვანე ავალიშვილის თეიმურაზთან ერთად დასავლეთ საქართველოში სავარაუდო ყოფნა. თუმცა საკითხს დაახლ. 1612-1627 წწ-ში იოვანე ავალიშვილის ალავერდელობის თაობაზე საბოლოოდ გადაწყვეტილად ვერ მივიჩნევთ.

ალავერდის კათედრაზე ცვლილება თეიმურაზის აღმოსავლეთ საქართველოში დაბრუნების შემდგომია სავარაუდო. იოვანეს ალავერდელობის შემთხვევაში, ის ამ დროისათვის იქნებოდა ხელდასხმული ქართლის, ხოლო მიტროვანე, (რომელიც 1628 წლიდან დანამდვილებით ალავერდელია) ალავერდის მთავარეპისკოპოსად

ამბა ალავერდელი მიტროფანე*
1628 – 1636

XVII საუკუნის 20-30-იან წლებში ალავერდის ეპარქიის სათავეში მიტროფანე ალავერდელია. მიტროფანე იხსენიება გელათის სამღვდელმთავრო თავსაბურავისა (5. 118-135) და წალენჯიხის ხატის (12. 227-230; 29. 155) წარწერებში. მღვდელმთავრის სახელი მხოლოდ რუსი ელჩების ცნობებშია დაცული, ხოლო გვარი არსადაა აღნიშნული.

მიტროფანე ალავერდელის შესახებ ცნობები მოეპოვებათ პიეტრო დელა ვალეს, პიეტრო ავიტაბილეს, არქანჯელო ლამბერტის, კრისტოფორო კასტელის და ჯუზეპე ჯუდინეს.

კათოლიკე მისიონერების, ბერძენი ბერებისა და რუსი ელჩების ცნობების თანახმად, მიტროფანემ საღვთისმეტყველო განათლება ათონზე მიიღო** (11. 609-610; 4. 331). რუსი ელჩების ცნობებში დაცული ინფორმაციით მიტროფანე შაჰ აბას I-ის შემოსევის დროისათვის (1614 წ.) ათონზეა*** (4. 331, 360, 368; 10. 194).

მიტროპოლიტად აკურთხა კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა კირილემ, რომლის ზეობაც 1621-1638 წლებზე მოდის****. 1621 წელზე უადრეს, მიტროფანე საქართველოში ვერ დაბრუნდებოდა. ათონზე იმყოფებოდა დაახლოებით 1610-1622 წწ-ში.

---

* იხ. ე. კაჭარავა, „ამბა ალავერდელი მიტროფანე“, ანალები, ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი, თბ., 2009.

** «... митрополит Митрофанъ былъ у святыхъ горъ 12 летъ, а учился грамоте греческой. (и ныне де онъ человекъ изряденъ и грамоте гораздъ.) (4.331).

*** «яз де природою грузинецъ Темрязова земли, а былъ я святыхъ горахъ двенадцать летъ и в черньцы де там пострижен...», «какъ де былъ я в святыхъ горахъ и послъ де меня Грузи шахъ воевалъ и моево де роду братью иныхъ побили, а иныхъ в полонъ побрала;» (4.331,360,368).

**** «... митрополитство мнѣ дано рукоположениемъ Царяграцкимъ Кирилломъ потриархомъ.» (4.360).

საქართველოში დაბრუნების შემდგომ, მიტროფანე ირანში აბას I-თან გაემგზავრა დატყვევებული ნათესავების სამშობლოში დაბრუნების მიზნით* (4. 368-369). აბას I-მა მიტროფანეს მისცა ირანში ტყვედ მყოფი ნათესავებითა და სამასამდე ქართველით სამშობლოში დაბრუნების ნება**.

მიტროფანეს ირანში მივლინება უნდა შემდგარიყო დაახლოებით 1623-1624 წლებს შორის, ქეთევან დედოფლის მოწამეობრივ აღსრულებამდე და მარტყოფისა და მარაბდის ომებამდე. საეჭვოა შაჰს მსგავსი წყალობა ამ მოვლენათა შემდგომ გამოეჩინა. მიტროფანეს შაჰთან ურთიერთობისა და სტუმრობის შედეგის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ის მნიშვნელოვანი გავლენის მქონე, ანგარიშგასაწევ პიროვნებად ჩანს.

ალავერდის საეპისკოპოსო უნდა ამოქმედებულიყო მას შემდეგ, რაც თეიმურაზ I ქართლ-კახეთის ტახტს დაეუფლა და მოქმედი უნდა იყოს 1633 წლამდე. არსებული ცნობებით მიტროფანე ალავერდის ეპარქიას განაგებს 1628-1633 წლებში.

ეს პერიოდი აღსანიშნავია კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობის გააქტიურებით. მათ აქტიუობასთან ერთად იზრდება ალავერდელი მთავარეპისკოპოსის არაკეთილგანწყობა მათ მიმართ, რასაც აძლიერებს კათოლიკეთა მოძულე ბერძენი სასულიერო პირების მოღვაწეობა ქართლში (10. 102, 112; 11. 565). კათოლიკე პატრები ალავერდელის ასეთი განწყობის მიზეზად მის ბერძნულ საღვთისმეტყველო განათლებას მიიჩნევენ.

1628 წლის 11 მაისს ქეთევან დედოფლის წმ. ნაწილებს თეიმურაზს გადასცემენ გორს ჩასული პორტუგალიელი ავგუსტინელი ბერები, მამა ამბროზიო დუშ ანუში და მორჩილი ძმა პედრო დუშ სანტუში. კათოლიკოს-პატრიარქმა ზაქარია ჯორჯაძემ სამღვდლოების სხვა წარმომადგენლებთან ერთად მიიღო დედოფლის წმ. ნაწილები;

---

* «*и я де, пришедь из святых гор, ходил к шаху бить челом, чтобы, мнѣ отдал моих сродников, которые живы.*» (4.368-369).

** «*...шах меня отпустил и пожаловал – отдал мнѣ Грузинсково ясырю сродникъ моих и всяких людей с триста человекъ.*»(4. 369).

ძვირფას კუბოში მოთავსებული წმ. ნაწილები ალავერდის ეკლესიაში საკურთხეველზე დაასვენეს. ამ ცერემონიალის დროს მიტროფანე ალავერდელსა და კათალიკოსს შორის კონფლიქტი იჩინა თავი*. კონფლიქტს შეესწრნენ პორტუგალიელი ბერები.

თავის მხრივ, კათოლიკე მისიონერები მიტროფანე ალავერდელის ავტორიტეტის გათვალისწინებით, მაქსიმალურად ცდილობენ მისი კეთილგანწყობის მოპოვებას. მათი შეამდგომლობით რეგულირდება მორიგი მწვავე კონფლიქტი ზაქარია კათალიკოსსა და ალავერდელს შორის (10. 123).

ამავე თვალსაზრისით, მეტად საინტერესოა 1631 წლის 16 ნოემბრით დათარიღებული ჯუზეპე ჯუდიჩეს პიეტრო დელა ვალესადმი გაგზავნილი წერილი. ქართლში ახლად ჩამოსულ ჯუზეპე ჯუდიჩეს და მის თანმხლებ თეატინელებს რომიდან პირველ ნაბეჭდ ქართულ წიგნებთან ერთად თეიმურაზ მეფის, ზაქარია კათალიკოსისა და მიტროპოლიტისათვის წერილები ჩამოაქვთ. წერილში, რომლის ადრესატიცაა მიტროპოლიტი, მისი ვინაობა არ ჩანს. ალავერდელის განწყობის გათვალისწინებით, გაუგებარია პროპაგანდის მხრიდან მისთვის სამადლობელი წერილის გამოგზავნა, თუმცა ამ მიტროპოლიტში უთუოდ ალავერდელია საგულისხმებელი; ასეთი შინაარსის წერილის მისის წინააღმდეგ მოქმედი ეპისკოპოსისადმი გამოგზავნა, პროპაგანდის მხრიდან დიპლომატიურ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს 1629 წლის 28 მარტით დათარიღებული კონგრეგაციისათვის გაგზავნილი პიეტრო ავიტაბილეს წერილი, სადაც აღნიშნულია, ალავერდელის ბერძნებთან სიახლოვე, რის გამოც პიეტრო ავიტაბილე პროპაგანდას ურჩევს ალავერდელი მიტროპოლიტისათვის, რომელიც სამეფოში თავისი მნიშვნელობით მეორე სასულიერო პირია, საჩუქრისა და სარეკომენდაციო

---

* კათალიკოსი, რომელიც ავგუსტინელ ბერს, მამა ამბროზიოსს, წირვისა და ქადაგების ნებას რთავს, ამავე კათედრის მღვდელმთავარს, ალავერდელ მთავარეპისკოპოსს წირვას უკრძალავს. (გულბენკიანი რ. ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის სიკვდილის შესახებ, თბ., 1987, 16)

წერილის გამოგზავნას, რათა შემდგომში მისიონერებმა ამ ყურადღების სანაცვლოდ მისი კეთილგანწყობა მოიპოვონ* (9. 84). სამადლობელი წერილი, რომლის ადრესატიც მიტროპოლიტია, პროპაგანდის მხრიდან პიეტრო ავიტაბილეს რჩევის გათვალისწინებად უნდა ჩავთვალოთ. ამასთანავე, აღნიშნული ფაქტი, მიტროფანე ალავერდელის დიდი ავტორიტეტის დასტურია.

1633 წლის შემოდგომიდან მოყოლებული ალავერდელი ეპისკოპოსი სამეგრელოს სამთავროშია ლევან დადიანთან (1611-1657). ლევან დადიანმა მიტროფანე მთავართა საძველესი საყდრის – წაღენჯისის ეპისკოპოსად დაადგინა. (10. 640; 12. 227-230); 1633 წლისათვის სამეგრელოში ჩასული ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი 1634-37 წლებს შორის გურიის მიტროპოლიტის ხარისხშიც იქნა აყვანილი (8. 118).

ალავერდელისა და კათოლიკე მისიონერების ურთიერთობა სამეგრელოსა და გურიის სამთავროებში გრძელდება. ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ მიტროფანე ალავერდელის დამოკიდებულება კათოლიკე მისიონერებისადმი არ შეცვლილა, ის დასავლეთ საქართველოშიაც თავდაუზოგავად იბრძვის მისიონერთა მოღვაწეობის წინააღმდეგ. კათოლიკე მისიონერთა თანახმად, ალავერდელის მტრული განწყობა მისი სიცოცხლის ბოლო წლებში შეიცვალა. უფრო მეტიც, მისიონერები არაერთგზის აღნიშნავენ ალავერდელი მღვდელმთავრის გაკათოლიკების ფაქტს. მათი ინფორმაცია განსხვავებული და ტენდენციურია**.

---

* “Non sarebbe se non molto bene di mandar qualche presente al Metropolita, chiamato Allaverdi, che e' la seconda persona Ecclesiastica in questo Regno, e fargli una lettera in nostra raccomandatione; perche' questo sta assai unito con i greci, e con queste dimostrazioni d' amore forse s' unirebbe con noi.” (Sti[matissi]mi e R[everendissi]mi Sig[no]ri e Pr[et]ori Colfindissimi). (22.675)

** აღნიშნულის ნათელი მაგალითია კრისტოფორო კასტელის გამოუქვეყნებელი წერილი, თითქოს გურიაში ანტონიო ჯარდინას მის მიერ პაექრობაში დამარცხებული ალავერდელი გაუკათოლიკებია. თუმცა კასტელისვე ცნობით, მოგვიანებით გურიაში მისიონერთა ღვენის აქტიურ თანამონაწილედ ალავერდელი ეპ-

1640 წლის გაზაფხულზე, ბზობისა და გიორგობის დღესასწაულებზე, რუსი ელჩები – ფედოტ ელჩინი და პავლე ზახარევი მიტროფანე მიტროპოლიტს ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერსა და ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში შეხვედრიან. გიორგობას მიტროფანე ალავერდელი აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოს-პატრიარქ მაქსიმე მაჭუტაძესთან (1639-1657) ერთად მონაწილეობდა საღვთისმშობლის ეკლესიაში (19. LV, LIX).

1635 წელს თეიმურაზმა კახეთი დაიჭირა. 1637-1640 წლებში თეიმურაზთან მყოფი რუსი ელჩების ვოლკონსკისა და ხვატოვის ცნობით, 1636 წლისათვის ქართლის მთავარეპისკოპოსმა იოვანე ავალიშვილმა ალავერდელად აკურთხა ზებედე*. ამდენად, 1636 წლისათვის, მიტროფანე ალავერდელის სიცოცხლეშივე ალავერდელად სხვა პირი აკურთხეს.

1642 წლის 30 ოქტომბრით დათარიღებული კასტელის წერილიდან ჩანს, რომ ამ დროისათვის მიტროფანე ალავერდელი ჯერ კიდევ ცოცხალია. მიტროფანე ალავერდელი წალენჯიხის ხატის წარწერის თანახმად, გარდაიცვალა სამეგრელოში, წალენჯიხაში. ჯუზეპე ჯუდიჩეს გადმოცემით, ის უკურნებელი სენით იყო შეპყრობილი და მათ ხელში დაღია სული (8. 118). ჯუდიჩე 1643 წლისათვის მიემგზავრება რომში, ანუ ალავერდელი მისი წასვლის დროისათვის უკვე გარდაცვლილია. ლამბერტის ცნობით, დასწრეულებულმა ალავერდელმა სიკვდილის წინ თავისი სურვილით იხმო მისიონერები და გაკათოლიკდა (11. 610). მისი-

---

ისკოპოსი ჩანს. რუსი ელჩები 1639 წელს ალავერდის მონასტრის ამბების გადმოცემისას, ზებედე ალავერდელის შესახებ, აღნიშნავენ რომ: «... он архиепископ еще только третьей год, как поставлен в архиепископы, а ставил его Иван архиепископ Самтаврского монастыря.» (8.371)

* რუსი ელჩები 1639 წელს ალავერდის მონასტრის ამბების გადმოცემისას, ზებედე ალავერდელის შესახებ, აღნიშნავენ რომ: «...он архиепископ еще только третьей год, как поставлен в архиепископы, а ставил его Иван архиепископ Самтаврского монастыря.» (8.371)

ონერთა ცნობები ალავერდელის გაკათოლიკების თაობაზე, მათი ღვაწლის გაზვიადებას უნდა ისახავდეს მიზნად და სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს.

მიტროფანე ალავერდელი მართლმადიდებლობის თავდაუზოგავი დამცველი, უაღრესად განათლებული და აქტიური მოღვაწეა. თავისი მნიშვნელობით აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის შემდგომ პირველ სასულიერო პირადაა მიჩნეული. ალავერდელი მღვდელმთაფრის სიბრძნე, წიგნიერება, ღვთისმოსაობა, მაღალი ზნეობა თუ ქველმოქმედება, მისი დიდი ავტორიტეტი ერთხმად აღინიშნება კათოლიკე მისიონერთა მიერ. მათი ცნობებით, მიტროფანე ალავერდელი ქართველთა შორის პირველი მწიგნობარი, მეცნიერი, ყველასგან პატივცემული და წმინდანად მიჩნეული მღვდელმთაფარია. მიტროფანე ალავერდელი XVII საუკუნის თვალსაჩინო სასულიერო მოღვაწეა.

ამბა ალავერდელი ზებედე 1636-1648

ზებედე ალავერდელს ვხვდებით 1630 წლით დათარიღებულ თეიმურაზ მეფის არსენ ავალიშვილისათვის მიცემულ წინამძღვრობისა და მამულის წყალობის წიგნში. წყალობის სიგელი თვით ზებედეს მიერაა დაწერილი* (24.538-539; Hd-14678). მომდევნო საბუთი, სადაც ზებედე ალავერდელი იხსენიება, თეიმურაზ მეფის, ხორეშან დედოფლისა და მათი ვაჟის – დავითის, ზებედესათვის გაცემული საკანონო გუჯარია**. ამ გუჯარით ზებედე უკვე ალავერ-

---

* „ხოლო დაიწერა წიგნი ესე ქკსა ტიჭ, სეკენბერსა თ, იოაკიმ და ანნას, მღვდელთ-მოძღვრობას საქართველოსასა დიდისა მის ყოვლად ბრძნისა ზაქარია კათალიკოზისასა, გარნა ჴელითა ყოველთა უნარჩევვისსა, ყოვლად მცოდველისა ზებედესითა.“ (24.538-539)

** „... ღმრთივ-გვირგვინოსანმან მეფემან პატრონმან თეიმურაზ და თანამეცხედრემან ჩემმან, ღმრთის-მოყვარისა ქართველთა მეფისა ასულმან, დედოფალმან პატრონმან ხვარაშან და პირ-მშომან ძემან ჩვენმან პატრონმან დავით ესე მტკიცე და საქმით სრულქმნილი ჴელითწერილი მოგასხენეთ თქვენ, ორ-კერძოსა

დელი მღვდელმთავრის რანგშია. საბუთს თარიღი არ უზის. თ. ჟორდანიას 1612 წლის ახლო დროით ათარიღებს. ამავე თარიღს იმეორებს ი. დოლიძეც, თუმცა აღნიშნავს, რომ ეს თარიღი დადგენილად არ მიაჩნია და კითხვის ნიშანს უსვამს. პირთა ანოტირებული ლექსიკონის I ტომში იგივე საბუთი 1612-1639, ხოლო II ტომში 1612-1648 წლებითაა დათარიღებული (23. 242; 20. 312; 21. 221; Ad-600). ამ საბუთის დათარიღებამ იმთავითვე დაგვაეჭვა. საკანონო გუჯარის დათარიღება და ზებედე ალავერდელის ზეობის დაზუსტება შესაძლებელია 1637-1640 წლებში თეიმურაზთან მყოფი რუსი ელჩების, ვოლკონსკისა და ხვატოვის ინფორმაციის საფუძველზე. გუჯარში თეიმურაზისა და დედოფალ ხორეშანის გარდა იხსენიება მათი ძე – დავითი. თეიმურაზისა და ხორეშანის ქორწინება 1612 წელს შედგა. რუსი ელჩების ცნობით, დავით უფლისწული 1639 წლისათვის 18 წლისაა*. ამდენად ის მეფე-დედოფლის ქორწინებიდან საკმაოდ გვიან – 1621 წლისათვის უნდა დაბადებულიყო, რაც თავისთავად გამორიცხავს საკანონო გუჯარის, სადაც ის უკვე იხსენიება, 1612 წლით დათარიღებას.

1639 წლის ალავერდის მონასტრის ამბების გადმოცემისას, რუსი ელჩები ზებედესთან დაკავშირებით აღნიშნავენ, რომ 1639 წლისათვის ზებედე ალავერდელი 30 წლისაა (*1612 წლისათვის მხოლოდ სამი წლის იქნებოდა*). მათივე ინფორმაციით 1639 წლისათვის სამი წელია, რაც ზებედე ალავერდელადაა ხელდასხმული სამთავროს მთავარეპისკოპოსის იოვანე ავალიშვილის მიერ**, ე. ი. ის ალავერდელი მღვდელმთავარია 1636 წლიდან.

შესავედრებელსა ჩვენსა ცათა მობაძავსა საყდარსა ალავერდს და მას შინა დიდებით აღმართებულსა წმიდასა გიორგის და თქვენსა სატყუდმპყრობელსა ამბა ალავერდელ მთავარეპისკოპოსსა, სუელიერსა მოძღვარსა ჩვენსა ზებედეს...” (23.242; 28.211-212).

* «*А царевичъ Давыдъ летъ в 18... А иныхъ царевичей у царя нетъ*». (17.420)

** «*А онъ архиепископъ ещё только третьей годъ, какъ поставленъ в архиепископы, а ставилъ его Иванъ архиепископъ Самтаврскога монастыря; а леты архиепископъ млад, всего летъ в 30*». (17.371)

ყოველივე ზემოთქმულის თანახმად საკანონო გუჯარი, 1636 წლის უადრეს ვერ დათარიღდება (17. 371, 420). საბუთი გაცემული უნდა იყოს 1636-1648 წლებში, თეიმურაზის კახეთში ყოფნისა და ზებედეს ალავერდელობის დროს. ამავე საბუთში ზებედე სამეფო ოჯახის სულიერ მოძღვრად იხსენიება. ამ გუჯარით თეიმურაზ მეფე პირობას აძლევს ზებედე ალავერდელს, რომ მხარს დაუჭერს მის გადაწყვეტილებებს.

1637-1640 წლებში კახეთში მყოფი რუსი ელჩების, ვოლკონსკისა და ხვატოვის ცნობებით, მათი მოსვლის დროისათვის ქართლის მთავარეპისკოპოსი იოვანე ავალიშვილი გარდაცვლილია. ელჩობის სასულიერო შემადგენლობას, მოსკოვის პატრიარქის დავალებით, იოვანე მთავარეპისკოპოსისათვის პატრიარქის კურთხევა, სიგელი და ღვთისმშობლის ხატი უნდა გადაეცა*. ელჩებმა საჩუქარი და სიგელი თეიმურაზის განკარგულებით მის ნაცვლად ზებედე ალავერდელს გადასცეს (17. 261).

ზებედე ალავერდელი მუდმივი მონაწილეა თეიმურაზ I-ისა და რუსი ელჩების შეხვედრებისა. დიპლომატიური შეხვედრების უმრავლესობა ალავერდის მონასტერში იმართება. მოსკოვზე აღებულ კურსს თეიმურაზის ახლო გარემოცვა დიდი ენთუზიაზმით არ შეხვედრია (17. XXIX). თეიმურაზის პოლიტიკური ოპოზიციის სათავეში დავით უფლისწულია, რომლის თანამოაზრეთა შორისაცაა ალავერდელი მღვდელმთავარი.

თეიმურაზსა და მოსკოვს შორის გაფორმებულ 1639 წლით დათარიღებულ ფიცის წიგნს (ე.წ. «крестоцеловальная запись»), თეიმურაზისა და დავითის შემდეგ ხელს ურთავენ ზებედე ალავერდელი, ზაქარია რუსთველი, კოზმა ნინოწმინდელი და ზაქარია სამეხელი.

ვოლკონსკისა და ხვატოვის ელჩობის შემადგენლობაში მყოფ სასულიერო პირთა («*учительные и духовного чину люди*») მოვალეობას ქართული ეკლესიის დაზვერვისა და

---

* «Послы должны были передать архиепископу от патриарха благословение, образ пречистой богородицы Одигитрия и учительную грамоту.» (17. 215-217)

აღწერის გარდა, შეადგენდა «*исправление православной христианской веры духовного чину людей*»*. რუსული ელჩობის სასულიერო წარმომადგენლები საგანგებო თავში დეტალურად აღწერენ და კრიტიკულად აფასებენ ზებედე ალავერდელის მიერ ალავერდში ჩატარებულ მღვდელმსახურებას («*О службе архиепископа грузинского Аливердия*») (17. 365-369). მათი ცნობებიდან კარგად ჩანს ზებედეს დაძაბული ურთიერთობა რუს სამღვდელოებასთან და წინააღმდეგობა ადგილობრივ საეკლესიო საქმეებში ჩარევისას.

რუს ელჩებთან ერთ-ერთი მორიგი შეხვედრისას თეიმურაზმა შაჰ აბასის მიერ მიყენებული ზიანის შესახებ საუბრისას ზებედე ალავერდელს ელჩებისათვის ქეთევან დედოფლის წმინდა ნაწილების ჩვენება სთხოვა**.

მათივე ცნობების თანახმად, ზებედე ალავერდელმა ზაქარია სამეგელთან ერთად იმერეთის სამეფო ტახტზე აკურთხა თეიმურაზის სიძე – ალექსანდრე***.

ზებედე ალავერდელის გადაწერილია 1641 წლით დათარიღებული თეიმურაზ მეფის თელავის ეკლესიისათვის მიცემული შეწირულების წიგნი (21. 221).

1642 წლის აგვისტო-ოქტომბერში კახეთის სამეფოში რუსეთის ახალი ელჩობა იმყოფება. 14 სექტემბერს ჯვართამაღლებას ალავერდის წმ. გიორგის საკათედრო ტაძარში ზებედე ალავერდელი ასრულებს წყალკურთხევის ცე-

---

* სასულიერო პირთა დელეგაცია შემდეგი შემადგენლობით იყო წარმოდგენილი: «*старец Троицко-Сергиевского монастыря соборный Иосиф, черный священник Алексей, белый священник церкви Воскресения «что у Булгаковых двора» Григорий, черный архидьякон Чудовского монастыря Арсений и дьякон церкви «святого Георгия из-за Москвы-реки « Антоний*». (17. 158).

** «*И велел архиепископу Зеведею принести к себе ларчик, а сказал послон, что в том ларчике голова да рука матери ево. И послон голову и руку оказывал; и на голове ничего нет, только кость суха, а рука знатно, что была правая, зжалась, и тело на ладони и на перстах есть*». (17.275-276)

*** «*А ставили в цари Александра башачинского грузинской Егорьевской архиепископ Зеведей да епископ Захарей Самапельской*». (17. 333-334, 380)

რემონიალს. ტაძარში თეიმურაზ მეფესთან ერთად რუსი ელჩებიც იმყოფებიან. ამდენად, რუსული წყაროებით 1642 წლისათვის ამბა ალავერდელია ზებედე* (19. LII.) პირდაპირი ცნობები არ მოგვეპოვება, თუმცა ჩვენის ვარაუდით, რომელიც მომდევნო ალავერდელის არსენის (ავალიშვილი) საკითხის კვლევას ემყარება, ზებედეს ალავერდის კათედრა 1648 წლამდე, თეიმურაზის დასავლეთ საქართველოში გადასვლამდე უნდა ეჭიროს

*ამბა ალავერდელი არსენ (ავალიშვილი)
1648-[1660]*

ოსმალთაგან შევიწროების გამო XVII საუკუნეში ავალიშვილთა ნაწილი სამხრეთ საქართველოდან, სამცხე-საათაბაგოდან, ქართლში ჩასახლდა. მათ შორის უნდა ყოფილიყვნენ არსენ ავალიშვილის მამა – ზაქარია, ბიძები, მთავარეპისკოპოსები იოვანე და დომენტი (?). არსენ ავალიშვილის მამა, ზაქარია ავალიშვილი, მეტად დაახლოებული იყო სამეფო სახლობასთან. თეიმურაზ I ზაქარია ავალიშვილსა და მის შვილებს, მათ შორის არსენის, რომელიც ამ დროისათვის ბოდბელი მთავარეპისკოპოსია, 1630-1633 წლებით დათარიღებულ საფიცრის წიგნში „ერთგულთ და თავგარდადებით ნამსახურთ“ ყმებად მოიხსენიებს (24. 541) თეიმურაზ მეფე ამავე საფიცრის სიგელით ავალიშვილებს ირანის შაჰისა და როსტომ ხანისაგან დაცვას, უსაფრთხოებასა და ხელშეუხებლობას აღუთქვამს. 1633 წლის ზაქარია ავალიშვილის ოჯახისათვის გა-

---

* სადღეისოდ არსებულ წყაროებზე დაყრდნობით, ზებედე ალავერდელია 1636-1648 წწ-ში. თუმცა გვხვდება ერთი წინააღმდეგობა ისეთ სარწმუნო წყაროში, როგორც არჩილიანია და რასაც გვერდს ვერ აუწვლით. რამდენადაც ცნობილია, 1640 წლისათვის თეიმურაზის დიდოეთს ლაშქრობა მარცხითა და დიდი ზარალით დასრულდა. არჩილიანის თანახმად ამ ლაშქრობას შეეწირნენ ალავერდელი და რუსთველი მთავარეპისკოპოსები: **ალავერდელი, რუსთველი, მოკლეს ჩემ წინა და ახლო...** (2. 88.), მაშინ როდესაც რუსი ელჩების ცნობით 1642 წლის 14 სექტემბერისათვის ზებედე ალავერდელი ცოცხალია.

ცემულ სიგელში თეიმურაზ მეფე აღნიშნავს, რომ იმერეთში გადასვლისას ავალიშვილებმა უერთგულეს და თან გაჰყვნენ, რის გამოც „... მრავალი ჭირი და განსაცდელი“ გადაიტანეს. ერთგული სამსახურისა და „ჭირნახულობისა“ სანაცვლოდ ავალიშვილებს სამკვიდროდ მიუღიათ ადრე მეფეთაგან მიცემული სოფელი სომანეთი და აბისი და ზაქარია ავალიშვილის მამიდაშვილის იოთამ ფავნელიშვილისა (24. 541-542) და სხვა მამულები (24. 546).

ავალიშვილების ოჯახი ქართველ მეფეთა ერთგული, ნამსახური და ნაწყალობევია. არსენის ბიძა და აღმზრდელია იოვანე ავალიშვილი – საფარის და ქვათახევის მონასტრების წინამძღვარი, ქართლის მთავარეპისკოპოსი, შესაძლოა ალავერდელი მთავარეპისკოპოსიც, შესანიშნავი კალიგრაფი. თეიმურაზ მეფე არსენ ავალიშვილისათვის საფარის ჯვრის მონასტრის წინამძღვრობის წყალობისას არსენს მოიხსენიებს, როგორც ძმისწულს „პირველისა მღვდელთ-მთავრისა, ქართლისა მთავარ-ეფისკოპოზისა“, წიგნიერისა და ფილოსოფოსისა იოვანე ავალიშვილის მიერ საგანგებოდ სამონაზვნედ აღზრდილად (24. 538-539).

რაც შეეხება დომენტი ავალიშვილს, რუისის ეპისკოპოსს XVII საუკუნის პირველი მეოთხედისათვის, პირდაპირი ცნობა, რომ ის ზაქარია და იოვანე ავალიშვილების ძმაა არ მოგვეპოვება. თუმცა მის მიერ გიორგი სააკაძისა და მისი შვილებისათვის მიცემულ ფიცის წიგნში მის ძმისწულებად დასახელებულნი არიან ქაიხოსრო, პეტრე და ავალ ავალიშვილები, რომელთაგან ქაიხოსრო და ავალ ავალიშვილები დანამდვილებით ზაქარია ავალიშვილის შვილები არიან* (Hd – 1851). ჩვენთვის ცნობილი, ზა-

---

* „თავდებობითა და მინდობითა ესე უკუნისამდე ჟამთა გასათავებელი უთუო და უთუმცაო პირი და ფიცი მოგახსენე ჩვენ, ავალიშვილმან ავალმა თქვენ, მოურავს პატრონს გიორგის და შვილთა თქვენთა ავთანდილს, იორამს და დავითს ასრე და ამა პირსა ზედა: ვიყუნეთ თქვენთვინ დღეს და დღეის იქით კარგნი და კარგის მდომნი. არა გავნოთ, არა გაზიანოთ, არა გიცრუოთ, არა გიტყუოთ, არა გინხუბოთ. და რაც ღმრთისაგან და კაცთაგან კარგი დაგვემართოს, იმისნი მომჭივინი ვიყუნეთ

ქარია ავალიშვილის დანარჩენი შვილების სახელებია არსენ, დავით, ღონენა და ბეჟან. თუმცა ეს ჩამონათვალი შესაძლოა არასრულია და დომენტი მროველის სააკაძისადმი გაცემულ საბუთში მოხსენიებული პეტრეც ზაქარიას ერთერთი შვილი იყოს. სამწუხაროდ პეტრე ავალიშვილის შესახებ სხვა ცნობას ვერ ვხვდებით, ისევე როგორც დომენტი ავალიშვილის შესახებ ზემოხსენებულის გარდა სხვა დოკუმენტური მასალა არ მოგვეპოვება. აღნიშნული საბუთი (Hd _ 1851) უთარიღოა; ი. დოლიძე 1625-1626 წლებით ათარიღებს; მიუხედავად იმისა, რომ გ. ჯანდიერი იცნობს ამ საბუთს და ამ საბუთშიც დომენტი მროველად იხსენიება, მისი ეპისკოპოსობის თარიღად მხოლოდ 1608/09 წლებს უთითებს (32. 345).

მროველი ეპისკოპოსი დომენტი ავალიშვილი, „იოსებ თბილელის შეფასებით „ჭკვიანი კაცი“, გიორგი სააკაძის თხოვნით შუამდგომლობს და აგვარებს სააკაძესა და მეფეს შორის ურთიერთობას (7. 7). ის ამავე კონტექსტში იხსენიება ბერი ეგნატაშვილის თხზულებაშიც (28. 385). ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, დომენტი მროველი ალავერდელ, ხარჭაშნელ და რუსთველ ეპისკოპოსებთან ერთად მარაბდის ბრძოლის თვითმხილველი და უშუალო მონაწილეა*.

და მოყურისა მოყუვარე. და თუ ან ტყვე ან საღარო მოგვაბაროთ, უზიანოთ და უსირცხვილოთ ისრევე მოგაბაროთ. და არცა სხვის კაცის სათაო თქვენზე დავიდვათ. ამისად გასათავებლად და თავდებად მამიცემია ღმერთი და ყოველნი წმიდანი ღმრთისანი, ზეცისანი და ქვეყანისანი, ჳორციელნი და უჳორციონი. და ჳელიც ასრე ჩაურთოთ. ამ ფიცის გათავების მეტი სხვა გულში არა ავიართო რა.“ (Hd – 1851)

* „[ვითარცა მარაბდის ომსა ზედა მროველმან ავალიშვილმან, რა მოიღო ზიარება, ეტყოდენ: „უკეთუ დღეს აღიღებ მახვლსა ბრძოლად, უბრძანე, რათა გვაზიაროს სხუამან, და უკეთუ არა, უმჯობეს არს შენს მიერ“. ხოლო იგი იტყოდა: „დღეს ბრძოლა არს სარწმუნოებისა და ქრისტეს მცნებისა და არა მხოლოდ ჩემ ზედა; ამისთვის არა ვყო, უკეთუ უწინარეს თქვენსა არა დავსთხიო სისხლი ჩემი მახვლის ამღებმან.“ (27.38)

კახეთში კვლავ თეიმურაზის გამეფების შემდეგ, 1636 წლიდან ავალიშვილები კახეთში ჩანან, რასაც მოწმობს თეიმურაზ მეფის საბუთი, რომელშიც მოხსენებული არიან ავალიშვილი ზაქარია და მისი შვილები, მათ შორის ჩვენთვის საინტერესო ბოდბელი მთავარეპისკოპოსი არსენი (24. 541).

თეიმურაზ I-ის 1630 წლით დათარიღებული არსენ ავალიშვილისადმი გაცემული სიგელის თანახმად, თურქების მიერ საფარის აოხრების შემდეგ საფარის მონასტრის ყმები ქართლში გადმოსახლდნენ და თეიმურაზმა არსენ ავალიშვილს საფარიდან გადმოტანილი ჯვრის მონასტრის წინამძღვრობა უწყალობა* (Hd-14678).

საფარის მონასტრის წინამძღვრობის შემდეგ, არსენ ავალიშვილი ბოდბის საეპისკოპოსო კათედრას იკავებს. არსენი ბოდბელად მეფე თეიმურაზის ზაქარია ავალიშვილისათვის მიცემულ პირობის წიგნში იხსენიება. ამ საბუთის საფუძველზე არსენის ბოდბელობის წლებად ერთგან 1630-1633, მეორეგან [1631-1650], მესამეგან 1633-1648 წლებია მიხნეული (24. 541; 350; Hd 14678). ამ საბუთის 1630-1633 წლებით დათარიღებასთან დაკავშირებით, ჯერ კიდევ ს. კაკაბაძე აღნიშნავდა, რომ ეს საბუთი დაწერილი უნდა იყოს 1636-1637 წლებში (13. 156).

არცერთი ზემოაღნიშნული დათარიღებისას გათვალისწინებული არ არის რუსი ელჩების ცნობები, რომელთა თანახმად, 1640 წლისათვის ბოდბის მღვდელმთავარია გაბრიელი, რომელიც მათივე ცნობით, მოხუცებულობის გამო

---

* „მას უამსა ოდეს უღმთოთა მოაჰმადიანთა მიერ მონასტერი თქვენნი ყოვლად დიდებული მოოჭრებულიყო, პატროსანი ხატი წარმოსუენებულიყო, მამულნი, მეტოქნი, სოფელნი, დაბანი და აგარაკნი წაჭდომილიყუნეს ... რაოდენნიმე დაშთომილიყო ყმანი წმიდისა მონასტრისა თქვენისანი, მოვავროეთ და დავასახლეთ სანახებსა ქართლისასა არადეთისა ბოლოს, რომელსა ზედა სახლებულიყუნეს სხუანიცა მესხნი და ეკლესიაცა ნაოჭარიცა იყო და დავსვით წინამძღურად და მამად წმიდისა ხატისა თქვენისა ... კაცი სარწმუნო...“ (1630 წ. IX. 9. (Hd-14678) 24. 538-539).

თეიმურაზის კარზე იშვიათად იმყოფება*. ქართულ წყაროებში გაბრიელ ბოდბელის შესახებ ცნობებს ვერ მივაკვლიეთ, მაგრამ რუსული წყაროს ცნობათა საფუძველზე შესაძლებელია არსენის ბოდბელობის მეტი სიზუსტით განსაზღვრა. არსენ ავალიშვილის ბოდბის მთავარეპისკოპოსად დადგენა 1640 წლის შემდგომია სავარაუდო, ხოლო ალავერდის კათედრის დაკავება 1648 წლისათვის, მას შემდგომ, რაც თეიმურაზმა კახეთი დატოვა. შესაბამისად გადათარიღდება საბუთიც, რომლის მიხედვითაც არსენი უფრო ადრეა ბოდბელად ნავარაუდები. კერძოდ, მეფე თეიმურაზის ზაქარია ავალიშვილისათვის მიცემული პირობის წიგნი, რომელიც 30-იანი წლების ნაცვლად 1641-1648 წლებით უნდა დათარიღდეს (Hd-14678).

არსენის ალავერდელობის დროს, დაახლოებით 1648-1658 წლებში როსტომ მეფის მეუღლეს, მარიამ დედოფალს, ალავერდის წმ. გიორგის ეკლესიისათვის თეიმურაზ მეფის ბოძებული მამულების ხელუხლებლობა დაუმტკიცებია (Hd 14286); ასევე, დახლოებით 1648-1651 წლების საბუთით, არსენის ალავერდელობის დროს, ალავერდის წმ. გიორგის დაბრუნებია აზნაურები (1449-1853); 1651 წლის საბუთით როსტომ მეფემ სანახევროდ გაათავისუფლა ალავერდის ყმები სახელმწიფო გადასახადებისაგან, შემოსავლის ნახევარი წმინდა გიორგის დაუტოვა, ნახევარი სახელმწიფოს (1. 18-19) მოჰამედ თაჰერის ცნობით ალავერდელი მონაწილეა 1659 წლის აჯანყებისა. ამდენად, შესაძლებელია არსენ ავალიშვილის ალავერდელობა 1648-1660 წლებს შორის მოვაქციოთ.

ძველი შუამთის ჯვრის ტიპის ეკლესიის აღებასტრის კანკელზე შემონახულია არსენ ავალიშვილის მოსახსენებელი წარწერა: „ღ<ო შ<ე ფრიად ც<ი ალავერდელი არსენი“ (*„ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოლელი ალავერდელი არსენი“*) (3. 145).

ასე გამოიყურება დღეისათვის ჩვენს ხელთ არსებული წყაროების საფუძველზე, XVII საუკუნის I ნახევრისათვის, ალავერდელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი.

---

* «мало бывает у царя за старостью» (18. LV, LIX; 16.413)

წყაროთა სიმწირის გამო, ჩვენ ვერ შევძელით ალავერდელ მღვდელმთავართა ცხოვრებისა თუ მოღვაწეობის სრული სურათის აღდგენა, ჩვენთვის უცნობი რჩება მათი ბიოგრაფიის ბევრი დეტალი. მიუხედავად ალავერდელთა შესახებ არსებული ინფორმაციის ნაკლებობისა, უნდა ითქვას, რომ ალავერდის კათედრის მღვდელმთავარნი XVII საუკუნის საქართველოს თვალსაჩინო მოღვაწენი არიან.

E. KACHARAVA

CHRONOLOGY OF ARCHBISHOPS OF ALAVERDI

The study presents the chronology of the Archbishops of Alaverdi in the first part of XVII century. So far, the Georgian historiography has known only three chief priests of Alaverdi in the first part of XVII century, as well as the estimated years of their leadership: **Ioane Avalishvili, Zebede and Arsen Avalishvili**. As a result of the research, three more Archbishops of Alaverdi of first part of XVII century and the years of their leadership and the details of their activity were additionally identified. These are the following Abbas of Alaverdi: **Philippe Michabadze, Cholokashvili** (first name is unknown) and **Mitrophan** (I keep working on identifying his family name).

This is what the chronological succession of the Archbishops of Alaverdi according to the available sources looks like today. The paucity of the sources prevented me from reconstructing a complete picture of the life and activities of the Archbishops of Alaverdi, quite a few details of their biographies remain still unknown. The identification of these persons gave us the possibility to define the years of leadership of the already known chief priests of Alaverdi with more precision. Moreover, our efforts to get some precise details from their biographies revealed a number of interesting and important facts and there emerged new topics of interest and issues requiring further research.

While working on the definition of the chronological order we came to know that archbishops of Alaverdi actively participated and played an important role in the processes taking place in the country from political, diplomatic, military, strategic and cultural points of view. In spite of the incomplete information about the Archbishops of Alaverdi, it should be noted that the Archbishops of Alaverdi occupied a significant place in the 17-th century Georgia.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. АКАКИ.
2. არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, არჩილიანი, ტ. II, გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა, თბ. 1937.
3. ბარნაველი თ. კახეთის ისტორიული ძეგლების წარწერები, თბ. 1961.
4. Белокуров С., Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева въ Дадианскую землю (1639-1640 гг.), (Журнал «Чтения в обществе Истории и Древностей российских при Московском университете»), 1887.
5. ბერელაშვილი ე., „მღვდელმთავარ მიტროფანეს მიტრა“, საქართველოს სიძველენი, № 10, 2007.
6. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბ., 1967.
7. „დიდმოურავიანი“ (დიდი მოურავიანი თქმული სააკაძის იოსებ თფილელისაგან დამატებით სხუათაცა მისთა თხზულებათა), თფ. 1851.
8. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ. 1964.
9. Ватейшвили Д. Л., Грузия и Европейские страны, Очерки истории взаимоотношений XIII-XVII века, М. 2003.

10. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ. 1902.
11. თამარაშვილი მ, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ. 1995.
12. თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წგნ. 2, ტფ., 1914.
13. კაკაბაძე ს., ვეფხისტყაოსნის 1600 წლის ახლოდროინდელი მხატვრული ხელნაწერი, საისტორიო მოამბე, წ. II, 1924.
14. კაკაბაძე ს., ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ტფ. 1926.
15. კაჭარავა ე., იოვანე ავალიშვილის იდენტიფიკაციის საკითხისათვის, კრებული „რელიგიის ისტორიის საკითხები“. (იბეჭდება).
16. კაჭარავა ე., ამბა ალავერდელი მიტროფანე, ანალები, №4, ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი, თბ., 2009.
17. Материалы по истории Грузино-Русских взаимоотношений (1615-1640), документы к печати подготовил и предисловием снабдил М. Полиевктов, Тб. 1937.
18. ნასროლა ფალსაფი „შაჰ-აბას პირველის ცხოვრება“, 2003.
19. Переписка Грузинских Царей съ Российскими Государями, от 1659 г. По 1770 г., СПб, 1861.
20. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. I, 1991.
21. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. II, 1993.
22. Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, Тб. 1994.
23. უორდანი თ., ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, 1903 წ. ფოთი.
24. საქართველოს სიძველენი, III, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1910.
25. Сношения России съ Кавказомъ, Материалы, извлеченные изъ Московскаго главнаго архива Министерства Иностран-

- ных дель, Сергеем Ал. Белокуровымъ. Выпуск 1-й, 1578-1613 гг. Москва, 1889.
26. ტაბაღუა ილ. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. II, თბ., 1986. Roberto Gulbenkian, L'Ambassade en Perse de Luis Pereira de Lacerda et des Peres Portugais de l'Orde de Saint-Augustin, Belchior dos Anjos et Guilherme de Santo Agostinho, 1604-1605, Lisbonne, 1972.
  27. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, IV, თბ. 1973.
  28. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. II, თბ. 1965.
  29. Шмерлинг Р., Золотой сосуд из Чкороцку, ქართული ხელოვნება, 1, თბ. 1942.
  30. ჩაჩანიძე გ, თეიმურაზ I-ის სიგელი 1612 წლისა, მიცემული ალავერდის ტაძრისადმი, საისტორიო მოამბე, 1925.
  31. ცხოვრება საქართველოდსა (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ, თბ. 1980.
  32. ჯანდიერი გ. XVII საუკუნის აღმოსავლეთ საქართველოს ქრონოლოგიის საკითხისათვის (ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი), მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, I, თბ. 1971.